

EEN KLEINE FILOSOFIE
VAN GROTE EMOTIES

Leesexemplaar

IGNAAS DEVISCH

een kleine
filosofie van
grote emoties

P E L C K M A N S

*Voor mijn grootvader,
Alphonse Loccufier*

Leesexemplaar

Inhoud

i. Proloog	9
ii. Emoties in de openbare ruimte	17
iii. Nadenken over emoties	43
iv. Kleine filosofie van grote emoties	61
v. Epiloog	95
Dankwoord	107
Noten	109

*‘Denken is misschien altijd wel “doen denken”
of “te denken geven”. “Te denken geven”
betekent een grotere ruimte te openen die
naar aard en inrichting nog onbepaald is, een
geografie zonder kaart, of zelfs een kosmografie
zonder hemelatlas.’*

— JEAN-LUC NANCY¹

I

Proloog

Leesexemplaar

Het zachtste gebaar

Het zachtste gebaar waarvan ik ooit getuige was, komt van de hand van mijn grootvader. Meer bepaald van zijn linkerhand. Die streefde door het haar van zijn overleden vrouw, met wie hij 63 jaar getrouwd was geweest. Het is 1991 en mijn grootmoeder is enkele dagen geleden overleden. De handen van mijn grootvader waren het strelen niet gewoon. Het waren echte kolenscheppen, de langste uiteinden van een vloerlegger en doe-het-al klusjesman die zijn hele leven lang gewrocht en gewroet heeft om zijn gezin van een bestaan te voorzien. Zijn handen waren niet alleen indrukwekkend groot maar ook ruw, gelittekend en doorgroefd. De aders lagen altijd dik onder de door builen en blutsen getekende huid. Een arts moest nooit lang zoeken om bloed af te nemen, hoewel mijn grootvader heel zijn leven lang nauwelijks een dokter van nabij heeft gezien.

Nadat zijn vrouw was overleden, zat ik twee dagen later met hem alleen in het mortuarium, allebei met tranen in de ogen. Toen stelde hij het zachtste gebaar. Zijn linkerhand ging langzaam van haar voorhoofd tot halverwege haar grijze

krullen die altijd mooi in een *permanente* waren gelegd en door ijzeren spelden waren gevormd, die er elke vrijdagmiddag door haar dochters werden ingedraaid nadat ze eerst haar huis hadden gepoetst, vervolgens de haren van hun moeder in een teil opgewarmd water hadden gewassen – stromend water hadden mijn grootouders niet – om ze daarna in de klassieke krulspelden te draaien.

Mijn grootmoeder was door de begrafenisondernemer mooi gemaakt, van een zachtblauw kleedje voorzien, haar beide handen in elkaar gevouwen en een rozenkrans doorheen haar vingers gewikkeld. Terwijl mijn grootvader met zijn enorme hand het dode voorhoofd van mijn grootmoeder zacht aaide, zei hij ook ‘hé meisje’. Ook dat was me bijgebleven. Hij zei ‘meisje’ tegen zijn vrouw. Dat had ik hem nooit horen zeggen, net zoals ik hem nooit had zien strelen, niet mensen, niet dingen. Zijn relatie tot de wereld was er een van bewerken en dus van wroeten en wringen. Mijn grootvader was geen streelmens, maar onder zijn immense lijf, dat zijn hele leven lang een onwaarschijnlijke fysieke kracht had gekoppeld aan doorzettingsvermogen en talent voor positivisme, zat een zachte en lieve man. Dat wist ik al. Maar dat gebaar was voor mij een revelatie van zijn emotionele leven die ik nog niet eerder had meegemaakt.

Mijn grootvader was rechtshandig, dus het is des te opvallender dat hij met zijn linkerhand het voorhoofd en de haren van mijn grootmoeder streelde. Dat had te maken met zijn positie naast haar kist, maar misschien ook dat hij het beter vond niet zijn werkhand te gebruiken voor die delicate en liefdevolle streling. Zijn rechterhand had tijdens zijn leven tienduizenden tegels goed gelegd. Toen mijn grootvader met zijn andere hand zijn zachtste gebaar stelde, had hij al een groot deel van zijn harde leven achter de rug.

Dat maakt mijn vraag des te meer prangend: hoe slaagt iemand er ondanks de dood van drie kinderen, hard labeur, twee wereldoorlogen, niet kunnen doen in het leven waar je echt naar verlangt, armoede en ontbering, alsnog in als man van een generatie norske of toch minstens zwijgzame mannen, zo zacht te zijn voor de vrouw met wie hij zijn leven had gedeeld? Wat bracht zijn handen – die zoveel hadden moeten doorstaan – ertoe zo zacht te kunnen zijn?

* * *

Even wat doorspoelen in de tijd. We zijn september 2022 en tennisser Roger Federer neemt na een lange en uitzonderlijk succesvolle carrière afscheid van het prof tennis. Na een dubbelwedstrijd met zijn eeuwige rivaal Rafael Nadal zitten

de twee tennissers in volle emotie naast elkaar. Met een zachtheid die mij doet denken aan de hand van mijn grootvader nemen ze elkaars hand vast en huilen ze zachtjes. De camera's van de wereldpers leggen driftig dit moment vast en de wereld huilt mee. Sociale media lopen over van emotionele reacties op dit opmerkelijke tafereel. Twee stoere mannen zetten met één scène de 'evrouwcipatie' van de mannelijke sekse op een hoger niveau. Niet alleen kan het en mag het dat mannen hun emoties tonen; ze mogen elkaar zelfs zacht en lang vasthouden. De gevouwen handen verschillen van wat sporters vaker doen: elkaar snel en krachtig vasthouden of omarmen na het maken van een doelpunt of na het winnen van een wedstrijd. Deze keer houden de handen elkaar vast, ze doen meer dan wat we gewoon zijn. Immers, handen kunnen strelen maar ook andere handen vasthouden. En het mag duidelijk van de publieke orde. De tennissers worden niet uitgejouwd, ze zijn niet het mikpunt van hoon of spot, en dat is nieuw. Tot voor enkele decennia was dit tafereel volstrekt ondenkbaar. Ze zouden zijn uitgelachen voor jeanetten of iets van die orde. Vooral mannen zouden het er moeilijk mee hebben gehad, maar ook vrouwen. Zo'n zaken waren alleen aan vrouwen besteed omdat vrouwen werden beschouwd als zachte, emotionele en vaak ook zwakke wezens. Mannen hoorden

stoer te zijn en geen emoties te tonen, en al zeker niet op een zachte manier elkaar vast te houden in het openbaar. Maar in 2022 kon het dus wel en behalve een groep mislukte macho's of religieuze fanatici nam niemand er aanstoot aan. De tennissers raakten elkaar aan, wat iets anders is dan elkaar vastgrijpen, de vuisten ballen of stoer tegen elkaar aanbotsen. Ze hielden van elkaar zoals twee mensen die in een relatie staan: innig, openlijk en teder.

* * *

Wat is er gebeurd in de dertig jaar die het overlijden van mijn grootmoeder scheiden van het afscheid van Roger Federer? Emoties bekleden dezer dagen een totaal andere plaats in ons leven en in de openbare ruimte dan enkele generaties terug. Denk ook gewoon aan wat in sport vandaag allemaal kan op emotioneel vlak. Kijk naar een voetbalwedstrijd van vijftig jaar terug; we zouden de hele beleving errond vandaag als vlak, saai of kil ervaren.

Goals werden gevierd, maar niet zoals nu. En net als de sporters zelf bleef de verslaggever op de vlakke: geen grote stemverheffingen of geroep; een beetje opwindig af en toe volstond om de klus te klaren. Maar sterke emoties kwamen daar niet of nauwelijks aan te pas. En uiteraard geldt

dat niet alleen voor de sport maar ook voor andere sectoren: muziek, televisie, vrije tijd... emoties nemen er vandaag een andere plaats in dan voorheen. Denk verder aan hoe we met elkaar of met onze kinderen omgaan en je beseft dat de wereld is veranderd, of aan het veranderen is.

Die verandering roept uiteraard een hoop vragen op. Ik geef er enkele mee: wat heeft die omslag mogelijk gemaakt en wat heeft die evolutie met ons gedaan? En verder nog: hoe kunnen we ermee omgaan? Moeten we die evolutie toejuichen of zijn er ook kanttekeningen bij te plaatsen? De grote evoluties ondergaan we natuurlijk altijd voor een groot stuk – dat behoort om het zo te zeggen tot de tragiek van de menselijke existentie, het maakt deel uit van ons lot – maar onze verhouding ertegenover biedt misschien meer mogelijkheid tot keuze en handelen. Zoals de traditie van het *essay* aangeeft, waag ik in dit boek een poging deze vragen van een antwoord te voorzien – naar het Franse werkwoord *essayer*: proberen. Als vervolgens begrijpen leidt tot bewuster handelen, zijn we al een eind op weg om emoties een zinvolle plaats te geven in ons bestaan en in de samenleving.